

Theodor W. Adorno

Minkä tähden vielä filosofiaa

Vastaus kysymykseen ”Minkä takia yhä filosofiaa” – jonka muotoilusta vastaan itse, vaikka olenkin tietoinen sen amattöörimäisestä säyvästä – on yleisesti arvatavissa. Sopii odottaa ajatuskulkua, joka kokoaa kaikki mahdolliset vaikeudet ja epäilykset päättyäkseen lopulta, enemmän tai vähemmän varovaisesti, sanomaan ”Tokihan”. Näin myönnetään asia, jota retorisesti epäiltiin. Tätä mitä turvallisinta menettelytapaa vastaa yhdenmukaisuuteen pyrkivä ja uskoa puolustava asenne: se esittäytyy positiivisena ja turvaa jo edeltä yhteisymmärrykseen. Filosofiaa ammatikseen opettavalta ei voida kaivatakaan mitään parempaa, hänen porvarillinen olemassaolonsa kun on riippuvainen siitä, että filosofian harjoittamista jatketaan; filosofian vastaisesti puhuessaan hän tekee vahinkoa omille kouriintuntuville eduilleen. Minä olen jotakuinkin oikeutettu ottamaan kysymyksen esille tästä kaikesta huolimatta vain siksi, etten ole vastuksesta laisinkaan varma.

Jotakin ajan hengen vanhentuneena ja tarpeettomana poissysäämää asiaa puolustava henkilö asettuu mitä epäsuotuisimpaan asemaan. Hänen argumenttinsa kuulostavat hataran innokkailta. ”Niin mutta pohtikaapa sentään”, sanoo hän, ikään kuin hänen pyrkimyksensä olisi saada tuputettua jotakin sellaisille, jotka eivät siitä lainkaan piittaa. Tämä kohtalokas tilanne on otettava huomioon, mikäli ei aio olla suostuteltavissa pois filosofian piiristä. On tiedostettava, ettei filosofia enää ole käyttökelpoista niiden elämänhallinnan tekniikoiden kannalta – tekniikoiden kirjaimellisessa ja kuvaannol-

lisessa mielessä – joiden kanssa se ennen niin monin tavoin risteytyi. Filosofialla ei liioin ole enää tarjottavana näiden tekniikoiden tuonpuoleista kasvatuksen välinettä, kuten Hegelin aikaan, jolloin saksalaisten intellektuellien ohut kerrostuma oli muutaman lyhyen vuosikymmenen ajan kollektiivisessa kielenkäytössään asiasta yhtä mieltä. Humanistisen sivistyskäsitteen kriisi – josta minun ei tarvitse paljonkaan puhua – on aiheuttanut filosofian menehtymisen ensimmäisenä tieteenalana julkisessa tietoisuudessa: filosofia oli suurin piirtein Kantin kuoleman jälkeen saattanut itsensä epäilyttävään valoon, koska se ajautui epäsuhtaan positiivisten, erityisesti luonnontieteitten kanssa. Kant- ja Hegel-renessanssit, joiden nimissäkin voimattomuus jo näyttäytyy, eivät ole asiaa järin paljon muuttaneet. Niinpä filosofia on tässä yleisessä erikoisalaistumisen ilmapiirissä ryhtynyt itsekin erityistieteenalaksi, joka tutkii kaikesta asiasisällöstä puhdistettua. Filosofia on näin hylännyt käsitteensä mukaisen omimpansa: erityistieteiden saneltavaksi alistumattoman hengen vapauden. Pidättäydyttiinpä määrätystä sisällöstä formaalin logiikan ja tieteen tutkimuksen muodossa tahi satuna kaikkien olevien luota vetäytyvästä olemisesta, filosofia julistaa saman tien vararikonsa reaalisten yhteiskunnallisten päämäärien äärellä. Tosin filosofia on näin vain sinetöinyt prosessin, joka laajalti vastasikin sen omaa historiaa. Filosofialta riistettiin ja tieteistettiin yhä useampia alueita: sille tuskin jäi varaa valita, ruvetako itsekin tieteeksi vaiko mitättömäksi ja hädin tuskin siedetyksi erillisalueeksi, mikä jo sellaisenaan riitelee sen kanssa, mitä filosofia tahtois olla: jotakin ei-partikulaa-

rista. Vielä Newtonin fysiikkaa kutsuttiin filosofiaksi. Moderni tieteellinen tietoisuus näkisi moisessa vain arkaaisen jäänteiden, ylijäämän varhaisen kreikkalaisen spekulatiivisuuden kaudelta, jolloin ei vielä voinut erottaa toisistaan käsinkosketeltavaa luonnonselitystä ja ylevöitynyttä metafysiikkaa olioiden olemuksen nimissä. Tämän johdosta ovat päättäväiset¹ julistaneet tuollaisen arkaikain ainoaksi todelliseksi filosofiaksi ja yrittäneet tuottaa sitä uudelleen. Hajalle pilkotusta tilastaan kärsivä ja hädissään menneen ykseytensä nimeen vannova tietoisuus on kuitenkin ristiriidassa sen sisällön kanssa, jonka se pyrkii antamaan itselleen. Sen täytyykin rakentaa oma alkukielensä mielivaltaisesti. Restaurointi on filosofiassa aivan yhtä toivotonta kuin muuallakin. Filosofian tulisi varjella itseään sivistyneeltä jaarittelulta ja maailmankatsomukselliselta abrakadabralta. Sen ei tulisi myöskään luulla, että tieteenteoreettinen ammattityöskentely, tai mikä nyt tutkimuksen kaavussa esiin marssiikin, olisi filosofiaa. Tuon kaiken itseltään kieltävä filosofia astuu sovittamattomaan ristiriitaan hallitsevan tietoisuuden kanssa, sillä mitenkään muuten se ei voi hävittää epäilyä apologetisuudesta. Filosofia, joka tyydyttää tahdonsa olla, eikä marssi lapsellisesti oman ja reaalisen historian jäljessä, elää vastarinnasta sekä tätä nykyään varsin hovikelpoista toimintaa että siitä hyötyviä kohtaan, vastarinnasta tämänhetkisen oikeuttamista kohtaan.

Filosofisen spekulatiivisuuden tähän asti korkein huippu Hegelissä ei velvoita enää mitenkään. Juuri sen, jonka julkinen mielipide luokittelee dialektikoksi (luokittelua ei kukaan julkisesti toimiva voi nimittäin väistää), tulisi ennemminkin lausua julki eronsa Hegelistä. Erottautumisen ei ole yksilöllistä vakaumusta, vaan sitä perää asian itsensä liike, jolle antautumista ajattelulta vaati kukapa muu kuin Hegel. Perinteisen filosofian totaali-

suusvaatimus, joka kulminoituu teesiin todellisen järjellisydestä, ei ole erotettavissa uskon puolustamisesta. Apologetiikka on kuitenkin muuttunut absurdiksi. Filosofia, joka vielä esittäisi itsensä totaalisena, järjestelmänä, muuttuisi harhajärjestelmäksi. Jos taas filosofia luopuisi totaalisuuden vaateesta, mikäli se ei enää edellyttäisi, että sen on kehittävä itsestään esiin kokonaisuudessaan kaikki, minkä on tarkoitus olla totuutta, se ajautuisi eripuraan koko perinteensä kanssa. Filosofian on maksettava tämä hinta, jotta se omasta harhaisesta järjestelmästään parantuneena voisi kutsua todellisuuden järjestelmää nimeltä. Tällöin filosofia ei enää olisikaan pätevien perustelujen itseriittoinen kokonaisuus. Filosofian yhteiskunnallinen asema – jota filosofian ei tulisi kieltää, vaan puretua sen läpi – on samanlainen kuin filosofian oma epätoivoinen tila: välttämättömyys muotoilla se, minkä koneisto on jo käsittänyt uudelleen absurdin nimikkeellä. Ainoa tapa, jolla filosofia voisi enää olla vastuullista, olisi se, ettei se rehvakkaasti uskottelisi olevansa absoluuttia: ollakseen pettämättä absoluuttia sen tulisi suorastaan kieltää ajatukset siitä, eikä siltikään tinkiä tippaakaan sisällöllisestä totuuskäsitteestä. Tässä ristiriidassa filosofia on elementissään. Se määrittää filosofian negatiiviseksi. Kantin kuuluisa lausahdus siitä, että yksin kriittinen tie on avoinna², kuuluu sellaisiin lauseisiin, joissa filosofia, josta nuo lauseet ovat peräisin, pitää pintansa: nuo lauseet kestävät sirpaleina järjestelmää pidempään. Kriittikin idea kuuluu taatusti jo itsekin filosofian runneltuun traditioon. Nyttämmin, kun erityistieteet ovat mitä suurimmassa määrin anastaneet jokaisen tiedollisen näköalapaikan, niin että filosofinen ajattelu tuntee itsensä terrorisoiduksi ja pelkää tulevansa kumotuksi dilettanttisena kaikkialla, missä se muuttuu sisällölliseksi, on alkuperäisyyden käsite nostettu reaktiivisesti ansaitsemat-

**”Ainoa tapa, jolla
filosofia voisi enää olla
vastuullista, olisi se, ettei
se rehvakkaasti uskottelisi
olevansa absoluuttia.”**

tomaan kunniaan. Mitä esineellistyneempi maailma, mitä tiheämpi luonnon ylle heitettävä verkko, sitä enemmän tuota verkkoa kehräävä ajattelu väittää ideologisesti itse olevansa luontoa, alkuperäistä kokemusta. Kaikki traditioon kuuluvat filosofit ovat ylistettyjen esisokraattien ajoista alkaen pikemminkin arvostelleet tätä. Olemisen käsite – joka nykypäivänä on kääntynyt käsitettä vastaan – voidaan jäljittää Ksenofaneen kouluun: hän tahtoi poistaa luonnonvoimien mytologisuuden. Käsitteen hypostaasi ideaksi Platonilla joutui vuorostaan Aristoteleen katseen läpäisemäksi. Modernina aikana Descartes osoitti skolastiikan syylliseksi pelkkien mielipiteiden dogmatisointiin. Leibniz oli empirismin kriitikko, Kant yhdellä kertaa sekä Leibnizin että Humen, Hegel Kantin, Marx Hegelin kriitikko. Kellekään heistä kriitikki ei ollut pelkkä lisäke siinä, mitä kolmekymmentä vuotta sitten olisi ontologian jargonissa kutsuttu heidän luonnoksekseen. Kriitikki ei ollut dokumentti mistään makusiana omaksutusta näkökulmasta. Enemmänkin se sai elinvoimansa kukoistavasta argumentoinnista. Kunkin noiden ajattelijoiden totuus piili kriitikkissä. Yksin se, ongelman ja argumenttien ykseytenä, ei teesien vastaanottaminen, on synnyttänyt sen, mitä voidaan pitää filosofian historian produktiivisena ykseytenä. Tämän kriitiikin kulussa saavuttivat oman ajallisen ytimensä, saivat oman historiallisen painoarvonsa myös ne filosofiat, jotka oppisällöissään takertuivat ikuisen ja ajattomaan.

Tänään filosofinen kriitikki on joutunut vastakkain kahden koulukunnan kanssa, jotka ajan henkenä, tahtoen tai tahtomattaan, levittävät vaikutustaan myös akateemisen aitauksen ulkopuolelle. Ne eriyvät toisistaan ja vastaavasti täydentävät toisiaan. Eritoten anglosaksisissa maissa on Wienin piirin alun pitäen kuninkaaksi kruunaama looginen positivismi voittanut maaperää monopoliksi asti. Monien mielestä se vaikuttaa kaikkein johdonmukaisimpana valistuksen muotona ymmärretyltä modernilta, siis sopivalta teknis-tieteelliselle aikakaudelle, kuten sanonta kuuluu. Siihen sulautumaton aines on metafysiikan jäännösvarastoa, itseään tiedostamatonta mytologiaa tai – taiteesta vieraantuneiden kielellä ilmaistuna – taidetta. Ennen kaikkea saksalaisella kielialueella seisovat positivismia vastassa ontologiset suuntaukset. Niiden joukossa Heideggerin ontologia harjoittaa arkaaisuutta laajimmillaan, niinkutsutun käänteiden jälkeisissä julkaisuissa tosin ”ontologia”-sanaa välttelevämpänä, kun taas suuntauksen ranskalainen variaatio, eksistentialismi, muokkasi sitä valistuneempaan ja poliittisesti sitoutuneempaan suuntaan. Positivismi ja ontologia kiroavat toinen toistensa. Positivistien pääpukari Rudolf Carnap on hyökännyt Heideggerin teoriaa vastaan väittäen erheellisesti tätä mielettömäksi.³ Heideggerin valtakunnan ontologioiden silmissä positivistinen ajattelu puolestaan unohtaa olemisen; se maallistaa varsinaisen kysymyksen. Ontologit pelkäävät liikaavansa känsä puhtaasti läsnäolevaan, jota ainoana positivistit suostuvat ylipäänsä pittelemään käsissään. Sitäkin sattuvampaa on molempien suuntauksien yhteenlankeaminen eräässä ratkaisevassa asiassa. Ne ovat nimittäin valikoineet metafysiikan yhtei-

seksi viholliseksi. Jo positivismin nimi tarkoittaa, että se tahtoo pitäytyä positiivisessa, läsnäolevassa, annetussa; ettei se siedä metafysiikkaa, ei kaipaa selvitystä, metafysiikka kun olemuksellisesti ylittää sen, mikä on niin kuin se on. Mutta myös metafysiikan perinteen sisällä koulutettu Heidegger on ponnekkaasti pyrkinyt rajaamaan itsensä tuon perinteen ulkopuolelle. Hän ristii metafysiikaksi vähintäänkin kaiken Aristoteleen jälkeisen, jos ei jo Platoninkin ajattelun, ainakin siinä määrin kun se erottaa toisistaan olemisen ja olevan, käsitteen ja käsitetyt – voisi myös sanoa, tosin Heideggerin parhaamaa kieltä käyttäen: subjektin ja objektin. Jaotteleva, ositteleva ajattelu, joka reflektoimalla tuhoaa sen, mitä sanat itse sanovat – siis kaikki se, mitä Hegel kutsui käsitteen työksi ja ponnisteluksi, ja johon hän samasti filosofian, on Heideggerin mukaan itsessään jo loitontumista filosofista, eikä tämä asiointi ole edes korjattavissa, se kun on jo olemisessa itsessään ”olemishistoriallisesti” ennaltamääräytyneenä. Niin positivistien kuin ainakin myöhäisemmän Heideggerinkin maalitauluna on spekulatio. Yhtäällä julistetaan tyhjänä ja joutavana käsitesotkuna pannaan ajatus, joka itsenäisesti, tulkitsemalla kohotautuu tosiasioiden yläpuolelle ja jota ei jäännökseltä voida palauttaa näihin. Toisaalla taas on Heideggerin mukaan ajattelu, länsimaisen historian sille antamassa merkityksessä, hairahtumassa mitä kohtalokkaimmalla tavalla totuudesta. Totuuden väitetään olevan itsestään ilmenevä ja kätkeytyvä; sallittu ajattelu on pelkkää kykyä kuunnella sitä. Filologia muuttuu salavihkaa filosofiseksi instanssiksi. Tämän yhteisen metafysiikan kavahtamisen valossa ei ole niinkään paradoksaalista kuin ensi silmäyksellä saattaisi ajatella, että eräs Heideggerin oppilas, Kielissä vaikuttava Walter Bröcker tahtoi vastikään yhdistää positivismin ja olemisfilosofian luovuttamalla läsnäolevat kokonaisuudessaan positivismille ja asettamalla näiden yläpuolelle, ikään kuin kerrosta korkeammalle, opin olemisesta, sitä nimenomaisesti mytologiaksi kutsuen.⁴ Heideggerin filosofia vetäytyy yhä enemmän ja enemmän kasaan olemisen nimeen. Bröckerille tämä oleminen jonakin passiiviselle tietoisuudelle puhtaasti näyttäytyvänä on yhä välitöntä, subjektin välityksistä riippumatonta, kuin annettu aistitieto on positivistille. Ajattelu muuttuu molemmille suuntauksille välttämättömäksi ikävyydeksi, sen arvo alennetaan tendenssisesti. Se menettää itsenäisyyden momenttinsa. Järjen autonomia katoaa, siis se osa järjestä, joka ei tyhjene jonkin annetun, itseensä sopeutumista edellyttävän pohtimiseen. Samalla häviää myös käsitys vapaudesta ja melkeinpä myös käsitys inhimillisen yhteiskunnan itsemääräytymisestä. Ellei useimpien positivistien humaani ajattelutapa estäisi heitä menemästä niin pitkälle, täytyisi heidän vaatia oikeastaan myös käytännön toiminnalta sopeutumista niihin tosiasioihin, joiden rinnalla ajattelemisen muka on voimatonta, pelkkää ennakoitua tai luokittelua, tarpeetonta ainoan merkityksellisen – tässä ja nyt olevan – rinnalla. Heideggerilla ajattelemisen olisi puolestaan nöyrää ja niin ollen käsitteetöntä, passiivista olemisen, aina vain olemista toistavan olemisen, kuuntelemista. Se olisi vailla kriittistä

oikeutta ja pakotettu antautumaan poikkeuksetta kaikelle sellaiselle, joka vain kykenee nojautumaan olemisen säke-nöivään mahtavuuteen. Heideggerin ryhmittymisen Hitlerin johtajavaltioon ei ollut opportunistinen teko, vaan seurausta filosofiasta, joka samasti olemisen ja *Führerin*.

Jos filosofia vielä on tarpeellista, niin sitten – kuten aina – kritiikkinä, vastarintana laajenevaa heteronomiaa kohtaan, olkoon vaikka voimattomanakin ajattelun yrityksenä pysyä itsevaltaisena ja osoittaa niin tarpeeseen sorvattu mytologia kuin silmiään räpytellen resignoitunut sopeutumisenkin omien kriteeriensä nojalla epätosiksi. Niin kauan kun filosofiaa ei kielletä – kuten myöhäisantiikin kristillistyneessä Ateenassa tapahtui – sen tehtävänä on luoda vapaudelle pakopaikka. Ei niin, että olisi lupa toivoa filosofian voivan murtaa ne poliittiset tendenssit, jotka koko maailmassa tukahduttavat vapautta sekä sisäisesti että ulkoisesti ja joiden väkivalta ulottuu myös syvälle filosofiin argumentaatioyhteyksiin asti. Käsitteen sisäpuolella tapahtuva ilmentää aina myös jotakin reaalista liikkeestä. Jos molemmat heteronomiat kuitenkin ovat valhetta, ja mikäli tämä on osoitettavissa, kuten on välttämätöntä, ei filosofoiden lohduttomaan ketjuun liitetä näin vain uutta jäsentä, vaan tällöin on nähtävissä myös toivon jälki; jälki siitä, etteivät vapaudettomuus ja sorto, pahuus – jonka pahuus kaipaa filosofista todistusta yhtä vähän kuin sen olemassaolo – ehkä sittenkään saa viimeistä sanaa. Tällaisen kritiikin tulisi määrittää molemmat hallitsevat suuntaukset yhden totuuden toisistaan erkaantuneiksi momenteiksi, totuuden, joka jakautui kahtia historiallisesta pakosta. Ne eivät ole liimatavissa yhteen niinkutsutuksi synteeksi, mutta sitäkin enemmän niitä tulisi reflektoida omassa itsessään. Positivismissa on epätotta se, että se olettaa totuuden mittapuuksi tässä historiallisessa tilanteessa annetun työnjaon, niin tieteiden ja yhteiskunnallisen praksiksen välillä kuin tieteen itsensäkin sisällä, eikä suvaitse teoriaa, joka voisi tuoda tämän työnjaon oman johdetun, välittyneen luonteen näkyville, ja näin riisua siltä sen valheellisen auktoriteetin. Filosofia tahtoi emansipaation aikakautena toimia perustana tietelle. Se tulikin Fichtellä ja Hegelillä tulkituksi ainoaksi tieteksi. Toisin on positivismin laita: sille tieteestä johdetut yleisimmät rakenteet, siihen jo kaiverretut ja yhteiskunnallisesti kovettuneet menettelytavat käyvät filosofiasta, käytäntö muuttuu itsensä oikeutukseksi: kehä, jolla loogisen puhtauden fanaatikot vaivaavat päätään hämmästyttävän vähän. Filosofia luopuu virasta rinnastamalla itsensä siihen, jonka alun perin piti saada filosofialta valonsa. Tieteen olemassaolo *tel quel*, eli millaisena tiede yhteiskunnallisessa verkostossa kaikkine riittämättömyyksineen ja irrationaalisuuksineen esiintyykin, muuntuu tieteen oman totuuden kriteeriksi. Kunnioittaessaan esineellistynyttä tällä tavoin positivismin esineellistynyttä tietoisuutta. Kaikessa vihamielisyydessään mytologiaa kohtaan se pettää filosofian antimytologisen yllykkeen: läpäistä kaikki pelkästään ihmisen tekemä johtamalla se takaisin inhimilliseen mittapuuhunsa.

Fundamentaaliontologia puolestaan sokaistuu, ei tosiasiallisen, vaan käsitteen välittymiselle. Se tukahduttaa

tietoisuuden siitä, että nuo olemuksellisuudet, tai miksi se niitä jatkuvan sublinoimisprosessinsa edetessä nyt nimitetäänkin, ne, joita se peluuttaa positivistien tosiasioita vastaan, ovat kuitenkin aina myös ajattelua, subjektia, henkeä. Juuri subjektina- ja ehdollistettunaoleminen palautuu johonkin sellaiseen olevaan, joka ei ole säröttä lähtöisin olemisesta, nimittäin yhteiskunnallistettuun ihmiseen. Turvallisessa, pyhässä kotelossa, jonne menneen toisintamisen filosofia suojautuu niin pelkän faktan maallisuudelta kuin käsitteiltäkin, jotka faktoista erotettuina ja näitä alaisuutensa kokoavina ykseyksinä ovat järjestyneet faktojen mukaan, on sielläkin kohdattavissa se jakautuneisuus, jota vastaan osiin jakamattoman kannattajat tuntevat olevansa varustettuja. Heidän sanansa ovat vastaansanomattomasti käsitteitä, ainakin niin pitkälti kun niitä olisi tarkoitus ajatella, mutta vielä päättäväisessä arkaaisuudessaakin olemisoppi tahtoisii olla ajattelua. Käsitteet vaativat kuitenkin jo mieleltään jotakin niitä itseään täydentävää, pelkkä identiteetin ajattelu edellyttää Hegelin ylittämättömän oivalluksen mukaan ei-identistä, ainoaa, josta identiteetti voidaan lausua. Näin puhtaimmatkin käsitteet viittaavat Toiseensa immanentisti, eivätkä lainkaan polaarisesti. Itse ajattelun funktiona ovat kaikki käsitteet, eikä ajattelua voida mieltää ilman jonkin ajattelijan toimintaa, sitä, jonka sana ”ajattelu” nimeää. Tähän kaksisuuntaiseen suhteeseen sisältyy jo momenttina se, mikä idealistisen ajatuskulun mukaan muodostuisi vasta käsitteestä, ja jonka tulisi olemismytologisen ajatuskulun mukaan olla käsitteineen vain jonkin kolmannen liitännäisilmiö. Tuo kolmas jää tyystin määrittämättömäksi, jos sitä ei määritellä molemmilla momenteilla – jo silkka tämän kolmannen nimeäminen tarkoittaa sen määrittämistä noilla ahkerasti kielletyillä momenteilla. Vielä Kantin transsendentaalisubjekti, jonka perintöä transsendentaalisubjektiton olemisen olisi niin mielellään jatkamassa, tarvitsi ykseytenä moninaisuutta, kuten moninaisuus kääntäen järjestystä ykseyttä. Ykseyden omaa käsitettä ei voida ymmärtää tämän ykseyden sisällöistä riippumattomasti, ja näistä sisällöistä ei voida taikoa pois jonkin faktisen jälkeä sen enempää kuin voidaan hävittää ero tuon faktisen ja sen jälkeä tarvitsevan käsitteen väliltä. Mikään ykseys, oli se kuinka formaali tahansa, vaikka puhtaan looginenkin, ei ole luonnosteltavissa pelkkänä mahdollisuutena vailla sitä, johon se viittaa – formaalin looginen Jokin on pohjasakkana siinä aineksessa, jonka eristäminen ja puhdistaminen oli puhtaan logiikan ylpeydenaihe. Günther Andersin sanoin olemisen ajattelun ”pseudokonkreettisuuden”⁵ ja samalla koko sen ympärilleen levittämisen petoksen perusta on tässä: tuo ajattelu näkee oman puhtautensa olevan siinä seikassa, ettei sitä liikuta se, minkä osa tuo ajattelu itsekin on ja jota se pitää konkreettisenä sulkien sitten itsensä siltä. Riemuvoittoaan se juhlii strategisessa vetäytymisessä. Myyttisen monimerkityksisyyden avulla se salaa ainoastaan tietyn momenttien risteymän, josta se kykenee irtautumaan aivan yhtä vähän kuin ehdollistettu tietoisuus koskaan kykeni. Koska olemismytologiassa oleva ja käsite pysyvät taidokkaasti erottamattomina, my-

**”Filosofian tulisi hälventää
niin itsestänselvyuden kuin
käsittämättömyydenkin harha.”**

tologia mieltää olemisen ikään kuin se olisi niin olevan kuin käsitteenkin yläpuolella, ja junailee näin itselleen, Kantin sanoja käyttäen, oman absoluuttisuutensa. Olemismytologia kätkee näkyvistä sen, mikä ylimmissä käsitteissä on inhimillistä ja jumalallistaa ne. Tässä suhteessa myös se on esineellistynyttä tietoisuutta. Mutta dialektiikka ei tarkoita mitään muuta kuin sitä itsepintaista väitettä, että näennäisesti välitön onkin välittynyttä, ja että välittömyys ja välittyminen paljastuvat kaikilla tasoilla vastavuoroisiksi. Dialektiikka ei ole mikään kolmas näkökulma vaan pikemminkin yritys saattaa immanentin kritiikin avulla filosofiset näkökulmat sekä itsensä että näkökulma-ajattelun mielivaltaisuuden ylitse. Mielivaltainen tietoisuus pitää itselleen annettua, rajoittunuttaan rajoittamattomana. Filosofia olisi tällaisen naiiviuden vastanapana sitova velvoite olla epänaiivi. Läpikotaisin yhteiskunnallistetussa maailmassa, joka on jokaista yksittäistä vastassa niin ylivoimaisena, ettei tälle jää tuskin muuta mahdollisuutta kuin hyväksyä tuo maailma sellaisenaan, tällainen naiivius lisääntyy kohtalokkaasti ja keskeytyksettä. Mitä suunnaton koneisto, jonka nuo yksittäiset muodostavat ja jonka käyttöön ne on valjastettu, heille tyrkyttää, muuttuu heidän omaksi luonnokseen. Esineellistynyt tietoisuus on täydellisen naiivi ja esineellistymisenä myöskin täydellisen epänaiivi. Filosofian tulisi hälventää niin itsestänselvyuden kuin käsittämättömyydenkin harha.

Filosofian ja tieteen yhdentymisen, joka ilmaantuu käytännöllisesti katsoen jo länsimaisen metafysiikan varhaisimmissa dokumenteissa, halusi kerran suojata ajattelua dogmaattiselta holhoukselta, jolle ajattelu on sukua

mielivallassa, kaiken vapauden kiellossa. Tähän vapauteen kuitenkin tähtäsi oletus kaikessa tiedossa läsnäolevasta, välittömästi ja elävästi ”mukana olevasta” hengestä. Oletuksen mukaan ilmeisyydestä tehtiin normi, joka Spinozasta lähtien on ollut hävittämätön. Evidenttiys oli logiikan piirissä se kuva, joka ennakoii sellaista reaalista asioiden tilaa, jossa ihmiset olisivat vihdoinkin vapaita joka ainoasta sokeasta auktoriteetista. Nykyään asia on päinvastoin. Tukeutuminen tieteeseen, tieteen pelisääntöihin, tieteestä kehittyneiden metodien yleispätevyyteen, on muuttunut kontrolli-instanssiksi, joka rankaisee vapaita, omavaltaisia, mitään matkimattomia ajatuksia eikä siedä hengeltä muuta kuin metodologisesti hyväksytyä. Tiede, autonomian väline, on rappeutunut heteronomian aparaatiksi. Tieteen ydin on leikattu pois, jätetty intellektuellien halveksittujen sananparsien satunnaisuuden varaan, eristetty ja alennettu arvossaan maailmankatsomukselliseksi sanahelinäksi. Siksi skientististä ajatusjärjestelmää loppuun asti vastustava kritiikki ei ole sitä, mistä sen maltillisimmat vastustajat sitä syyttävät. Pikemminkin se on destruktion destruktiota. Vallitsevien filosofioiden kritiikki ei puolla filosofian katoamista eikä myöskään filosofian korvaamista yksittäisillä tieteenaloilla kuten sosiaalitieteillä. Kritiikin tarkoitus on auttaa formaalisti ja materiaalisesti juuri sitä henkisen vapauden hahmoa, jolle ei ole paikkaa hallitsevissa filosofisissa suuntauksissa. Ajattelu, joka lähestyy objekteja vapaasti, johdonmukaisesti ja tiedollisesti eteenpäin pyrkien, on noille suuntauksille vastakkaisena vapaata myös siten, ettei se anna organisoidun tiedon asettaa itselleen sääntöjä. Se kääntää itseensä kasautuneen kokemuksen asioita kohti

” Teorian tulee sisällyttää itseensä yhteiskunnallinen ja poliittinen todellisuus sekä näiden dynamiikka.”

ja repii rikki niitä kätkevän yhteiskunnallisen kudelman tarkastellakseen niitä uudelleen. Hallitsevien suuntausten ontologinen terrori on kieltoa olla ajattelematta mitään epäpuhdasta ja skientistinen terrori kieltoa olla ajattelematta mitään, mikä ei ole ”sidoksissa” päteviksi tunnustettujen tieteellisten löydösten korpukseen. Mikäli filosofia vapautuisi ahdistuksesta, jota terrori levittää, se kykenisi ehkä tiedostamaan sen, minkä tuo ahdistus sulki pois, sen, mitä vääristymätön tietoisuus oikeastaan olisi tavoitellutkin. Filosofinen fenomenologia uneksi pääseväänsä ”asioihin itseensä”, kuten sellainen, joka uneksii heräävänsä. Tämä voisi onnistua filosofialta, joka ei toivo saavuttavansa noita asioita olemustennäkemisen taikaiskulla, vaan ajattelee myös subjektiivisia ja objektiivisia välityksiä, kuitenkin valmiiksi järjestettyjen menetelmien piilevään etusijaan mukautumatta. Fenomenologisille suuntauksille tällaiset metodit tuottavat kaivattujen asioiden sijaan aina vain fetišsejä, omatekoisia käsitteitä. Jos kaikki positiiviset puhuvat eivät olisi muuttuneet mitä epäilyttävimmiksi, voisi ajatuksin ehkä maalailta, että vasta tuollaiselle vapaalle ja itsessään reflektoidulle tietoisuudelle avautuisi se, minkä perinteinen filosofia sulki itseltään erehtyessään luulemaan itseään siksi, mitä sen oli itse tarkoitus tulkita. Perinteisen filosofian väsymyksessä eri varianttiansa vaihteluun piilee mahdollisuus filosofiaan, joka voisi murtaa lumouksen.

On yhtä kaikki epävarmaa, onko filosofia, käsittävän hengen toimintana, ylipäänsä enää ajan tasalla. Jääneekö se jälkeen siitä, minkä sen piti käsittää – maailman katastrofia kohti suuntaavasta tilasta. Kontemplaatio näyttää olevan jo myöhäistä. Maailman tilassa absurdiudessaan ilmeinen pyristelee käsittämistä vastaan. Filosofian kumoutuminen visioitiin jo yli sata vuotta sitten. Idässä marxismia julistetaan Diamatina – miten se sitten Marxin teoriaan ilman lisäilyjä nyt yhdistyykin – mikä osoittaa marxismin kääntyneen päälaelleen omaan sisältöönsä turtuneeksi, staattiseksi dogmaksi tai, kuten nämä itse sanovat, ideologiaksi. Sen, joka vielä filosofoi, tulee filosofointiin kyetäkseen kieltää Marxin teesi pohdiskelun tarpeettomuudesta. Tuossa teesissä maailman muuttamisen mahdollisuutta ajateltiin lähtökohtaisesti tässä ja nyt läsnäolevana. Nykyään olisi kuitenkin silkkää itsepäisyyttä olettaa tuo mahdollisuus samalla lailla kuin Marx sen oletti. Proletariaattia, jonka puoleen Marx kääntyi, ei ollut tuolloin vielä integroitu: se kärsi selvästi, eikä yhteiskunnallinen valtakaa vielä hallinnut välineitä, joilla pitää tositalanteessa ylivoimaisesti puolensa. Filosofia, yhtäaikaisesti sekä johdonmukaisena että vapaana ajatteluna, on tyystin erilaisessa tilanteessa. Marx olisi kaikista vähiten ryhtynyt repimään ajattelua irti historian reaalisesta kulusta. Hegel, joka ymmärsi taiteen sisäisen kuolevaisuuden ja ennusti sen lopun, esitti taiteen jatku-

vuoden edellytyksen olevan ”tietoisuus hädästä”.⁶ Tämä taiteen oikeus on kohtuullista suoda myös filosofialle: sen totuussisältö lähenee taiteen totuussisältöä, joskin näiden menettelytavat eriävät toisistaan. Kärsimyksen, ahdistuksen ja uhattuna olemisen tauoton jatkuminen pakottaa ajattelun, joka ei saanut lupaa toteutua, olemaan hylkäämättä itseään. Tuon menetetyt hetken jälkeen ajattelun olisi leppymättä kyettävä tiedostamaan, miksi maailma, joka voisi olla paratiisi tässä ja nyt, voi huomenna muuttua helvetiksi. Tällainen tiedostus olisi eitämättä filosofiaa. Olisi anakronistista luopua siitä sellaisen praksiksen takia, joka tuona historiallisena hetkenä muutti vääjäämättä ikuisiksi juuri sen tilan, jonka kriitikki on filosofian tehtävänä. Praxis, jonka päämäärä on järjellisen ja täysi-ikäisen ihmiskunnan luominen, kovettuu pahuuden lumouksen alaisuudessa ilman kokonaisuutta tämän epätotuudessa ajattelevaa teoriaa. On sanomattakin selvää, ettei tämän teorian tule lämmitellä idealismia, vaan sisällyttää itseensä yhteiskunnallinen ja poliittinen todellisuus sekä niiden dynamiikka.

Viimeisimmän neljän- tai viidenkymmenen vuoden ajan filosofia on esittänyt vastustavansa idealismia, useimmiten valheellisesti. Aitoa vastarintaa esiintyi yksinomaan koristeellisia fraaseja: itsensä absoluutiksi kohottavan hengen hybristä, maailman pyhittämistä ja kirkastamista – ikään kuin se jo olisi vapautta – kohtaan. Jokaiseen idealistiseen käsitykseen sisältyvä antroposentrismi ei ole pelastettavissa. Tämän oivaltaukseen ei tarvitse kuin muistella viimeisen puolentoista vuosisadan aikana kosmologiassa tapahtuneita muutoksia, vaikkapa vain kärkeimmässä ääriivoissaan. Filosofialle lankeavien tehtävien joukon hännänhuippuna ei varmastikaan ole se, että luonnontieteelliset kokemukset saatettaisiin hengen omaisuudeksi amatöörimäisiä synteesejä tai analogioita käyttämättä. Nämä kokemukset eroavat valtavasti ja hedelmättömällä tavalla niinkutsutun henkisen, kulttuurillisen piiristä; ero on niin suuri, että hengen toimiminen itsensä ja yhteiskunnallisen maailman parissa vaikuttaa ajoittain vain itserakkaalta leikiltä. Olisi jo jotakin, jos filosofian ainut tehtävä olisi saattaa ihmisten tietoisuus itsestään samalle tasolle ihmisen luonnontietämyksen kanssa, sen sijaan, että tämä – ei kovinkaan viisas – olemistaan kosmoksessa harjoitettava laji, *homo*, vain puuhastelisi oman kosmosta koskevan käsityksensä takana jonkin luolaeläjän tavoin. Jos filosofia pitäisi mielessään sekä tämän tehtävän että järkkymättömän oivalluksensa yhteiskunnan liikelaeista, se tuskin julkenisi asettaa affirmatiivisesti itsestään jotakin positiivisen mielekkyyden kaltaista. Tässä filosofia on yhtä mieltä positivismin ja vieläkin enemmän modernin taiteen kanssa: modernin taiteen ilmiöiden edessä suurin osa nykyisestä filosofisesta ajattelusta tekeekin tenän. Kuvotukseen asti mainostettu filosofian kääntyminen idealismia vastaan ei kuitenkaan tähdännyt militanttiin valistukseen vaan resignaatioon. Mykäksi järkytetty ajattelu ei enää uskalla kohottaa, ei myöskään olemista lannistuneesti kuuntelevassa fundamentaaliontologiassa. Moista alistuneisuutta vastustamaan asettuu idealismin eräs totuudellinen momentti.

Toteutunut materialismi merkitsisi tänä päivänä loppua materialismille, loppua ihmisten sokealle ja ihmisarvottomalle riippuvaisuudelle materiaalisista olosuhteista. Henki ei ole absoluutti eikä se myöskään huku olevien joukkoon. Vasta kun se ei viivaa itseään yli, se saa tietää sen, mitä on. Tällaisen vastarinnan voima on nykyisen filosofian ainoa mitta. Tämä voima on yhtä yhteensopimattomana esineellistyneen tietoisuuden kanssa kuin Platonin entusiasmi kerran oli. Ainoastaan tämän ylimäärä salli kutsua universaalisesti ehdollistettua sen omalla nimellä. Vastarinnan voima tahtoo rauhaa Toisen kanssa, olevan kanssa, jonka affirmatiiviset filosofiat alentavat sitä ylistämällä ja siihen mukautumalla. Affirmatiivisille filosofioille kaikki muuttuu funktionaaliseksi, jopa niiden mukautuminen olevaan on pelkkä veruke alistaa oleva hengen valtaan. Mutta se, mikä on, ei tahdo tulla muokatuksi. Kaikki, millä on funktio, on noiduttu jäämään funktionaaliseen maailmaan. Ainoastaan ajattelu, joka myöntää oman funktiottomuutensa ja voimattomuutensa vailla mitään henkistä reservaaattia, illuusiota sisäisestä valtakunnasta, voi saada pilkkistyksen mahdollisen, ei-olevan järjestyksen, jossa ihmiset ja asiat olisivat oikeilla paikoillaan. Vaikka filosofiasta ei olekaan mitään hyötyä, ei aika ole vielä ajanut siitä ohitse; juuri hyödyttömyyteen sen ei tule vedota, mikäli se ei tahdo uusintaa arvostelukyvyttömästi omaa syntiään: itsensä asettamista.

Tämä synty on perua *philosophia perennis* -kuvitelmasta, että filosofialle on myönnetty pääsy ikuisen totuuteen. Koko idean murskasi Hegelin hämmästyttävä väite: filosofia on oma aikansa ajatuksin ymmärretty.⁷ Tämä vaatimus näytti hänestä niin itsestään selvältä, ettei hän myöhemmin epäröinyt esittää sitä määritelmänä. Hegel oivalsi ensimmäisenä totuuden ajallisen ytimen. Tämä oivallus kytkeytyi hänellä kuitenkin vielä luottamukseen, että jokainen merkittävä filosofia ilmaisee, oman tietoisuutensa asteen kokonaisuuden välttämättömänä momenttina ilmaistessaan, samalla myös kokonaisuuden itsensä. Se tosiasia, että tämä luottamus särkyi yhdessä identiteettifilosofian kanssa, ei vähennä vain näiden jälkeen syntyneiden filosofoiden paatosta vaan myös niiden arvoa. Tämänhetkisistä hallitsevista filosofioista on täysin mahdotonta väittää sitä, mikä Hegelille oli itsestään selvää. Ne eivät ole enää oma aikansa ajatuksin käsitettynä. Ontologithan oikein ylpeivät provinsialismillaan. Tämän uskollisena kontrapunktina toimii positivistien avuton käsitteellinen köyhyys. Heidän pelisääntönsä on mitoitettu siten, että hengestä vieraantuneiden *bright boysien* esineellistynyt tietoisuus voi pitää itseään ajan hengen huipentumana. Mutta he ovat ainoastaan ajan hengen oire: he kääntävät puutteensa lahjomattomaksi hyveeksi, kun eivät anna minkään usvaverhojen hämätä itseään. Ajan henki on kummassakin suuntauksessa läsnä korkeintaan taantumuksen henkenä. Nietzschen taka-maailmaisista⁸ on tullut kirjaimellisesti jälleen takapajuisia. Filosofian tulee tämän sijaan säilyttää itsensä edistävänä tietoisuutena, kyllästettynä potentiaalilla siihen, mikä voisi olla toisin; filosofian täytyy olla myös yhtä voimakasta kuin taantumuksellisen väkivallan –

taantumuksen voi päihittää vain se, jonka taantumus on käsittänyt ja ottanut painolastikseen. Mikäli nykyinen filosofinen arkaismi selittelee, kun se joutuu kasvokkain tämän hyvin havaitsemansa vaatimuksen kanssa, itsensä pois pätkähästä vanhoihin totuuksiin vetoamalla, mikäli se markkinoi itseään ikään kuin se olisi jo voittanut edistyksen, jota se kuitenkin yksinomaan vahingoittaa, on kyse yksinomaan loruilusta. Minkäänlainen edistyksen dialektiikka ei riitä legitimoimaan sellaista henkistä kantaa, joka pyhittää itsensä vain siksi, ettei sen loukkoon ole vielä tunkeutunut tieto siitä, millaiseksi kehkeytyi se objektiviteetti, johon myös tuo kanta on kietoutunut, objektiviteetti, joka pitää huolen siitä, että pyhyteen tukeutuminen vain vahvistaa pahuutta. Itsestään vakuutunut syvällisyys on latteaa; edistysellinen tietoisuus kohtelee sitä *en canaille*. Pohdiskelut, jotka raivaavat tiensä yli niin tuon syvällisyyden taikasanojen kuin positivistien *vérités de fait*⁹ nkin yläpuolelle, eivät ole muodin oikkuja, kuten keltaisen lehdistön ideologialle sopisi, vaan niiden motivaatio on itse asiainiloissa, joiden niin ontologit kuin positivistitkin antavat ymmärtää olevan ainoa tarkastelun arvoista. Niin kauan kun filosofia sisältää vähäisimmänkin jäänteiden erään vanhakantilaisen yli kolmekymmentä vuotta sitten julkaiseman kirjan nimestä, *Filosofin nurkkauksesta*⁹, niin kauan on filosofia sen halveksujien filosofiaan kohdistamaa hupailua. Tieteellisen toiminnan yläpuolelle ei nousta setämäisillä neuvoilla. Viisaudesta on tullut viisastelua. Filosofiaa ei vanhurskautta myöskään erään esifasismien aikakaudella omaa aikaansa ojentamaan intoutuneen professorin toiminta: hän tarkasti Marlene Dietrichin *Sinisen Enkelin* vain havaitakseen sen kehnouden jo ensi katselulla. Tuollaiset huviretket konkreettisuuteen tekevät filosofiasta jopa historian roskasakkia, historian, jonka subjektiin filosofia sivistysajattelun jäänteestä itsensä sekoitti. Nykyään se, että filosofia ei muistuttaisi tuollaista missään suhteessa, ei olisi suinkaan sen huonoin mahdollinen mittapuu. Filosofian tehtävä ei ole keräillä typerän ylimielisesti informaatiota sitten jonkin näkökulman ottaakseen, vaan kokea järkkymättömästi, vailla mitään henkistä reservaattia, se, mitä kavahtavat ne, jotka eivät

suostu itseltään riistettävän sitä maksiimia, että kaikella filosofialla täytyy joskus olla jotakin positiivista esitettävää. Rimbaud'n *il faut être absolument moderne*¹⁰ ei ole esteettinen ohjelma eikä ohjelma esteetikoille, vaan filosofian kategorinen imperatiivi. Historian tendenssiin lankeavat ensimmäisinä juuri ne, jotka eivät olisi tahtoneet olla tuo tendenssin kanssa missään tekemisissä. Filosofia ei lupaa pelastusta. Toivon mahdollisuus sisältyy sille ainoastaan käsitteen liikkeeseen, jota se äärimmäisyyksiin saakka seuraa.

Suomentanut Ilja Lehtinen

(alun perin: *Wozu noch Philosophie*. [Puhe Hessenin yleisradiossa 1962; julk. *Merkurissa* marraskuussa 1962] *Kulturkritik und Gesellschaft II. Eingriffe*. Teoksessa *Gesammelte Schriften*. Suhrkamp, Frankfurt/M. 1977. Bd. 10.2, 459–473)

Suomentajan huomautukset

- 1 *Die Entschlossene*; viittaus heideggerilaisiin. *Sein und Zeit*issaan (1927) Heidegger oli nimennyt ”päättäväisyyden” (*Entschlossenheit*) *Daseinin* ”alkuperäisimmäksi” ja ”varsinaiseksi” totuudeksi. Vrt. *Oleminen ja aika*. Suom. Reijo Kupiainen. Vastapaino, Tampere 2000, 360.
- 2 Vrt. *Kritik der reinen Vernunft*, A856/B884. *Werke*. Toim. Wilhelm Weischedel. WBG, Darmstadt 1956.
- 3 Rudolf Carnap, *Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache*. *Erkenntnis* 2, 1931/32.
- 4 Luultavimmin *Dialektik, Positivismus, Mythologie*. Klostermann, Frankfurt/ M. 1958.
- 5 On the Pseudo-Concreteness of Heidegger's Philosophy. *Philosophy and Phenomenological Research*. Vol. 3, 1948.
- 6 Fraasi ei liene Hegeliltä; ks. Carl Braun, *Kritische Theorie versus Kritizismus: zur Kant-Kritik Theodor W. Adornos*. Campus, Berlin. 1983, 40.
- 7 Vrt. *Grundlinien der Philosophie des Rechts* (1820). *Werke*. Toim. E. Moldenhauer & W. Markus. Band 7. Suhrkamp, Frankfurt/M. 1979, 26.
- 8 *Also sprach Zarathustra I* (1883), Von den Hinterweltern. *Sämtliche Werke, KSA*. Toim. G. Colli & M. Montinari (1980). Bd. 4. 3. p. DTV & de Gruyter, München & Berlin 1993.
- 9 Robert Drill, *Aus der Philosophen-Ecke. Kritische Glossen zu den geistigen Strömungen unserer Zeit*. Societäts-Druckerei, Frankfurt/M. 1923.
- 10 *Kausi helvetissä = Une saison en enfer* (1873). Suom. Einari Aaltonen. Sannakko, Turku. 2003, 78–79.